

*Acta synodi provincialis ducatus Geldriae et
comitatus Zntphaniae, gehouden binnen der stadt
Arnhem anno 1604 den 26, 27 ende 28 Junij
stijl. vet.¹⁾*

1. *Comparuerunt in hac synodo* ²⁾. — Naer aenroepinge des naems Godtz zijn met eendrachtigen stemmen ordentlijk gecoren in praesidem D. JOANNES FONTANUS, in assessorem D. HENRICUS COCHLAEUS, in scribam D. PETRUS SONNIUS, ministri.

Personen verschenen met behorlijke credentz zijn gewest dese naefolgende:
wt den classe van Niemegen:

HENRICUS COCHLAEUS, predicant tot Niemegen,
HENRICUS HOLLINGERUS, predicant op sGrevenweerd,
PETER VAN DILSEN, ouderlinck tot Niemegen,
ende JOANNES BROECKHULSIUS, predicant tot Suijlen, loco senioris;
wt den classe van Zutphen:

GEORGIUS MOLLERUS, predicant tot Deutecom,
CASPARUS SOLINGIUS, predicant tot sHerenberch,
GUILIELMUS BAUDARTIUS, predicant tot Zutphen, loco senioris,
HANS DE VERN ³⁾, ouderlinck tot Doesburch;

wt den classe van Arnhem:

JOHANNES FONTANUS, predicant tot Arnhem
PETRUS SONNIUS, predicant tot Eda,
joncker GERHART ⁴⁾ CREINCH, ouderlinck tot Arnhem,
joncker JORDEN VAN DER LAUWIJCK, ouderlinck tot Wagening;

---

¹⁾ „stijl. vet.” ontbr. in de andere codd. ²⁾ De marginalia bij deze acta ontbr. in de andere codd. ³⁾ „Vern” S en T hebben „Voren”, W heeft „Vaern”. ⁴⁾ „Gerhart” de andere codd. hebben „Everhard”.

wt den classe van Harderwijk:

WIJNANDUS JOANNIS, predicant tot Elburch,
 JOANNES URBANUS, predicant tot Hattem,
 ARNTT WOLFFS, ouderlinck tot Harderwijk,
 GERRIT JANSZ ¹⁾, ouderlinck tot Hattem.

Is ooc verschenen van wegen den Ed. Hove joncker JOHAN VAN ARNHEM, raedt des forstendoms ende graeffschaps.

Ende van wegen der magistraet tot Arnhem joncker DIJDTREICH VAN ECK.

Sijn ooc verschenen die deputati der sijnoden wt Hollandt: D. JOHANNES HALSBERGIUS, predicant tot Amsterdam, ende D. JOANNES DIBBETIUS, predicant tot Dordrecht.

MARTINUS EIJCKBERGIUS, minister tot Berck ²⁾, is tot desen sijnodo als membrum toegelaten.

2. *Commissiones et instructiones.* — Naerdesen zijn ooc gelesen de credentz-brijven der voersz. personen, welcke tsamen probert ende in debita forma befonden zijn.

3. *Deputati, quales esse debeant.* — Nochtans hoewel tegenwoordich befonden wort, dat beide wt den classe van Niemegen ende Zutphen in plaetz der ouderlingen dienaers des h. woortz gesonden zijn ende alhier toegelaten worden, so sal sulckes hiernamaels in gene consequentz genomen worden.

4. Aengaende de election derselven, die men ex classibus ad sijnodum sal deputeren, wort raedtsam gefonden, dat men sal blijven bij de ordeninge in nationali sijnodo gestelt, wel verstaende dat men daertoe nomineren sal die bequaemste ende in kerckelijcken regeringe ervaerdeste personen.

5. JOHANNES BLOQUIUS. — Nopende het punct van JOANNE BLOQUIO wordt noch bij den Suijdhollanschen sijnodo voer inhabilis ad ministerium erkentt.

6. ADAMI BILLICHII *causa.* — Belangent den artijckel van ADAMO BILLICHIO, daervan heeft de Suijdhollansche sijnodus aldus advisert ende concludert: Also de sijnodus genoch onderricht is, dat ADAMUS BILLICHIIUS remisz ende lantwinninghe vereregen heeft ende hem goet getuegnisz van verscheiden dienaren in Gelderlandt, daer hij nu woent ende ³⁾ dient, gegeven wort, is besloten, dat men wel met het afflesen der schultbeken-

---

¹⁾ „Jansz” S en T hebben „Jansen op Gelder”, W heeft „Janssen Opgelder”. ²⁾ „Berck” de andere codd. hebben „Berck, ut minister verbi”. ³⁾ „woent ende” ontbr. in de andere codd.

ninghe, daarvan in de voergaende sijnode artic. 5° vermaent staet, sal voortgaen maer dieselvige also matigen, dat se sowel diene om het goede loff, dat hem nu gegeven wort, bekent te maecken, opdat die gemeente haer daerover moeghe verblieden, als om die gegevene ergernis wech te nemen. Ende sullen die gedeputerden des sijnodi hiertoe een formulier concipieren, naedat se het getuegnis van Niemegen sullen gesien hebben. Voersz. art. des Suijthollantschen sijnodi approbert ooc de Geldersche, also nochtans dat den classi van Niemegen befholen worde broederlijke opsicht op hem ende zijne leere te nemen.

7. *De praeceptis artium.* — Soveel aengaet den artic. 12 de praeceptis artium in scholis docendis wort befonden, dat dese questie ooc ventilert is op den Noorthollantschen sijnodo, ende goetgevonden, dat men bij den heeren Generalen Staten daerom doer iegelijcker provincien gesanten sal aenhouden.

8. *De frequentantibus scholas Jesuitias.* — Betreffendt der lueder kinder, welke tegen slantz plaacet bij den Jesujten studeren, sullen noch eenmael den Ed. Hove met namen ende toenamen (gelijk ooc andere polijtsche ende particuliere dingen, te weten: pastorijhuysen, schoelen ende dergelijken aengaende) overgegeven worden, ten einde remedie hiertegen gefonden mochte worden.

9. Den 16 artic., de administranda coena clinicis, blijft in zijn werden.

10. *Nationalis sijnodus.* — Aengaende den nationalem sijnodum wort particularis sijnodus adverteert doer die broederen van Suijdt ende Noorthollandt, dat daer goede hoepe zij denselven te vercrijgen, als dan ooc die gedeputerden daerom op het nieuwe belast zijn daerop instantelijck aen te houden.

11. *Literae praesbiterii Bommelensis.* — Die brijven des praesbiterii tot Bommel zijn met aller christlijcker ende broederlijcker metliedenheit gelesen, ende belooft de sijnodus naer haeren vermoegen aen het Ed. Hoff alle hulpe te doen.

12. *De sabbatho etc. conjugiiis.* — Soveel aengaet enige andere artic., in naestvoergaenden sijnodo verhaelt, als van der heiligung des sabbathz, goeder ordenungh in conjugiiis, item die jura patronatus etc., werden daerom alhier niet wieders geroert, overmitz de lanttschap daerin versien

heeft, gelijkerwijsz ooc alle andere artijeulen, hier niet repetert, in haeren substantien gelaeten werden.

Volgen nu resolutien, op het nijws van den classibus ingebracht.

13. *De officio deputatorum synodi.* — Betreffent het ampt der gedeputerden des sijnodi ordonert sijnodus, dat dieselve sullen wtrichten hetgene welckes recessert wort alsooc tselve welck tusschentijtz mochte invallen, gheen vertoch liedende, doch alles op aggregatie ende approbatie des sijnodi.

14. *Ut neglectus baptis. corrigendus.* — Om tegen te comen der grooter versuijmenis der ouderen, die haere kinderen dickmaels langen tijt ongedoopt laeten liggen, achtet sijnodus, dat, beneffens de schuldige nersticheit der dienaeren int predijcken van de nootwendicheit deses sacramentz, ooc bestraffinge sulcker ouderen, die magistraten aengesproecken, dat dieselve den wijns moederen befhelen den kerckendienaren te openbaren, wanneer enige kinderen geboren zijn, om daernae te geschieden als de noot vereischet.

15. Op de questie, off men ongedoopte personen in conjugio sal insegenen, wort geantwort: neen.

16. *Petitio synodi generalis regni Galliae.* — Nopende het stuck van den Franschen generalen sijnodo, aen ons doer die Nørtthollantsche broeders overgesonden, meldende van eenigen irrigen ¹⁾ leerstucken D. JOANNIS PISCATORIS, als dat hij niet orthodoxe gevoelen soude van die lere der bekerunge, gelove ende justificatie etc., is D. JOANNES FONTANUS ende D. GUILIELMUS BAUDARTIUS gelastet worden D. PISCATORIS scripta aengaende gemelde stucken te doerlesen om in proxima sijnodo daervan aenwiesinge te doen ende also volgens nae den eisch der noeth decretet moege werden.

17. *WIERUS VOERCHTEMIJ causa.* — Belangende ene supplicatij WIJERI VURCHTEMIJ ²⁾, pastoris tot Maurijck, van zijner translation ofte blijvinge sprekende, is tot erkentnis des classis van Niemegen gestelt worden.

18. *JACOBI WAELWIJN causa.* — Overmitz ooc JACOBUS WAELWIJN, affgsetter predijcant, per libellum supplicem om in integrum gerestituert te werden aengehouden [heeft], is hem nae gehoudene deliberatie sulx geweigert worden ende is gewesen ad seria studia theologiae simulque pietatis.

19. *MARTINUS EICKBERGIUS, predicker tot Berck.* — MARTINUS EIJCKBERGIUS, predicant tot Berck, heeft den sijnodo rationem suae vocationis

¹⁾ „irrigen“ ontbr. in W. ²⁾ „Vurchtemij“ de andere codd. hebben „Vruchtenij“.

ad Berckenses verclaert, also dat sijnodus daermede tevreden is, beheltelijk dat hij hiernamaels testimonium discessus ex Palatinatu ¹⁾ vertonen sal.

20. *Quid ad literas Aulae Geldriacae responsum.* — Overmitz het Ed. ²⁾ Hoff ene missive aen den christlijcken sijnodum gedirigert heeft, sprekende van die translatie der dienaeren, ende daerbij ³⁾ enen recess der alinger lantschap, luedende van woort tot woort ut sequitur: Also die van de lantschap niet en verstaen, dat enige dienaren godtlijckes woortz van d'een op d'ander geavocert ende transferert moegen worden buijten kenniss ende consent van den Hoeve provincial noch tegens wil ende danck van de gemeinten, aen dewelcke zij int stuck des ministerii verbonden zijn, sije dese der lantschap intentie ⁴⁾ bij brijven van den Hove geintimert aen de ierste toecomstige sijnodale vergaderunge, waernae sich desen aengaende van nu voortaan te reguleren. Hierop heft der christlijke sijnodus resolt, dat hij voersz. recess met sulcken verstandt aenneempt, dat hij niet en strijde noch om en stote den ⁵⁾ artic. generalis sijnodi, ooc van diezelfde materie sprekende ⁶⁾.

21. *VOSKULII causa.* — Judicium betreffende de translatie JOHANNIS VOSKULII op Steenwijck ⁷⁾ is gestelt aen de gedeputerden des sijnodi ⁸⁾.

22. *Correspondentie cum Transissulanis.* — Sullen ooc dieselve deputati met christlijke ende stichtelijke nersticheit ⁹⁾ de correspondentie met den Overijselschen kercken onderstaen te renoveren.

23. *Catalogus gravaminum Aulae exhibendus.* — Volgt nu een catalogus van seeckere dingen opgericht om aen het Ed. Hoff over te brengen ende christlijke expeditie daarvan te vererijgen:

1. Dat de reliquien der affgoderien, daarvan elcke minister specificatie sal oversenden, affgedaen werden.

2. Dat de kerckmeisters tot ¹⁰⁾ rekeninge et reliqua gehouden worden.

¹⁾ „Palatinatu” de andere codd. hebben „Palatinatu Rheni”. ²⁾ „Ed.” de andere codd. hebben „Vorstelijke Geldersche”. ³⁾ „daerbij” de andere codd. hebben „dat bij”. ⁴⁾ „intentie” W heeft „resolutij”. ⁵⁾ „7” ontbr. in de andere codd. ⁶⁾ Hierop volgt in de andere codd.: „Articulo VII Middelburg”. ⁷⁾ „op Steenwijck” ontbr. in de andere codd. ⁸⁾ Dit art. staat in de andere codd. op een andere plaats. Zie de noot bij art. 23 sub 23. ⁹⁾ „met — nersticheit” ontbr. in de andere codd. ¹⁰⁾ „tot” de andere codd. hebben „alom tot”.

3. Dat ooc dieselve ¹⁾ haeren respectiven ministris de reiscosten ad *classicos conuentus* ende waer het sunst van noeden in kerckensaecken verschieten. Item dat pastorij ende schoelhuysen reparert werden. ²⁾

4. Dat den ingesetenen des lantz verboden mochte werden sich tot gener affgoderije in buijtenlanden te begeven, haere kinderen aldaer te laeten doopen, in den houwelijcken staet haer laeten bevestigen etc. ende sulckes tsamen op arbitrale straffe ende poene ³⁾.

5. Dat ooc binnenlantz gene opentlijcke affgoderie geleden worde als tot Lunteren int begintsel Julii.

6. Woort befonden, dat wt Amersfort een mispriester, nomine *ROOTNUSKEN*, ende wt Deventer ene, nomine *THOMAS N.*, compt, welcke beide met kinderdopen, biecht horen, sijcken berichten etc. groote beroerten ende affgoederije aenrichten; quaeritur hoe denselven voer te comen.

7. Dat een duijvelsbanner, welcke tot Lichtevoort woent ende in de graeffschap Zutphen grooten schaeden aenrichtet, removeert mochte werden.

8. Quaeritur, off niet doer autoriteit der Generalen Staten te erlangen, dat in dese Geunierde Provincien enerlei *praecepta artium* ende authores in *scholis trivialibus* gelert mochten werden.

9. Wort befonden, dat in den Jesujtischen scholen tegen het placacet des lantz noch studeren *THONIS VAN MIDDACHTEN*, woenachtich tot Groll, *ALBERT KUSTER*, woenachtich s*Herenberch*, *SEVERIJN* ⁴⁾ des coperslaegers soen tot Vasen.

10. Dat de boeckdrucker tot Arnem vermaent mocht werden, dat hij hem onthoude lichtferdige ende onstichtelijcke boecken te drucken, item dat hij sich beffitighe ooc goede boecken, als insonderheit den *Catechismum* so grote als kleine, correcter te drucken als tot noch toe geschiet is ⁵⁾.

---

¹⁾ „dieselve” de andere codd. hebben „deselve kerckmeesteren hiernaemaels”. ²⁾ „Item — werden” staat in de andere codd. mede sub 1. ³⁾ Hierop volgt in de andere codd. nog: „Item in Wageningen ten respect des *H. Cruijces* plagh te geschieden”. ⁴⁾ „Severijn” ontbr. in de andere codd. ⁵⁾ In onzen codex zijn door dit art. 10 vijf dunne schuinsche strepen gehaald. In de andere codd. komt het niet in dezen „catalogus” voor, maar later als een afzonderlijk artikel van dezen inhoud: „Den boeckdrucker van Aernhem te vermanen, dat hij geene onstichtelijcke boecken en de goede niet incorrect en drucke” Zie de noot hierachter bij dit art. sub 23°. Vgl. verder art. 31, dat blijkbaar in de plaats van dit doorgehaalde in onzen codex gekomen is.

11. Dat de bedroeffelijcke staet der kercken ende schoelen in Tieler ende Bommelerwerdt, alwaer de kerckengoederen bij privaet personen ¹⁾ ondergeslagen, ten herten genomen werde ende sulcks des te meer, overmitz suspitie is, dat ²⁾ onlancks een vroem man, daertegen sprekende, zijn leven jamerlijck daerover gelaeten.

12. Als gelijkfals den miserabilen staet der kercken in Overbetuwen, alsdat weinige predicanten aldaer gefonden ende bona ecclesiae verruckt worden, insonderheit ³⁾ tot Heteren, alwaer de hoeffmeister van graeff HERMAN ⁴⁾ enighe incompsten, der pastorien toestandich, compt opbueren ende hinwechnemen ⁵⁾.

13. Dat den Ed. Hove gelieve ter herten te nemen ende ⁶⁾ vast te houden de ⁷⁾ execution des wtgegevenen placaez aengaende het h. conjugium.

14. Dat THEODORUS VAN DER HEIDEN, Jesuita, die hem tot Vasen des schoeldienstz aennemt, ad examen verschreven worde om te vernemen, wat in hem zij ende doer wiens autoriteit hij den dienst aengeferdet.

15. PEREGRINUS DE HIERDT, pastor tot Vasen, eintlijck te constringeren, dat hij met ons eenparich in lere ende in ceremonien sije ende sulckes binnen 1 maendtz tijt laete blijcken, ofte dat hij van zijnen ministerio, als langhe genoch een spotter geweest zijnde, affgesettet worde.

16. Ut afflictis ecclesiis per Cliviam sparsis succurrendum sit ⁸⁾ praesertim hoc tempore etc. ⁹⁾.

17. Overmitz zal. JOANNES NIKENIUS ¹⁰⁾, WILHELMUS PUPPIUS ende HENRICUS DIBBETIUS bij der kercken tot Doeszburch noch merckelijcke penningen ten achteren zijn, dat doch denselven doer voerschrijvens des Ed. Hoeffz daertoe geholpen mochten worden.

18. HENRICUS VAN DE POLL, onbeschaemder ingedrongener loeper in den

---

¹⁾ „bij privaet personen” ontbr. in de andere codd. ²⁾ „overmitz — dat” ontbr. in de andere codd. ³⁾ „insonderheit” de andere codd. hebben „naemkondigh.” ⁴⁾ „Herman” de andere codd. hebben „Herman van den Berghe.” ⁵⁾ „der pastorien — hinwechnemen” S en T hebben „etc. wechnempt”, W heeft „wegneemt”. ⁶⁾ „ter herten — ende” ontbr. in de andere codd. ⁷⁾ „de” de andere codd. hebben „over de.” ⁸⁾ „sit” ontbr. in de andere codd. ⁹⁾ „etc.” ontbr. in T. — S en W hebben „?”. ¹⁰⁾ „Nikenius” de andere codd. hebben „Miconius”.

kerckendienst tot Ochten, te removeren, gelijk ooc JOANNEM LAURENTII tot Pufflijk, die alle ecclesiasticas et politicas admonitiones verachtet.

19. Dat het placat, sprekende van den omlopenden affgodischen menschen, die sich Heidenen laeten noemen ende in desen landen grooten schaeden aenrichten, renovert mochte werden.

20. Wort een vermaenschrijvens van het Ed. Hoff aen alle respective steden versocht, ten einde sij alle coeckelspelen metgaders alle onstichtelijke exercitien, daertoe somtijtz de raedthujsen ende gemeine plaetsen miszbruïjct, verboden worden. Dat ooc gene polijtsche afflesingen in den kercken geschieden, tensij dat die gehele godtzdienst geeindicht zij.

21. Der stadt Waegening te schrijven, dat het affgoedisch lueden ende bidden voer de sielen der strax ¹⁾ affgestorvener menschen, alsooc aller anderer grouwelijcke [misbruïjcken] ²⁾, achterwegen gelaeten worden.

22. Den amptman van Bommel ende Tielerweerdte te schrijven, dat zijn l. een mispaep, diewelcke hem tot Wadenoy nedergeset ende aldaer affgoederij bedrijft, remove.

23. Wort begert, dat die gepublicerde placaten van der echt ende des houwelijcken staetz met brijven van recommandatie op Berck ende sGrevenweerdte mochten gesonden werden ³⁾.

24. Articulus. *De procuratoribus causarum ecclesiast.*. — Sal der sijnodus selve ofte de gedeputerden van dien den mommer deses vorstendoms D. FREDERICUM VAN DE SANDT ende JODOCUM REIDANUM, leengrijffier, versoecken, dat hen gelieve den deputatis sijnodi bij het Ed. Hoff behulpeelijck te wesen, dat bovengemelde gravamina ter execution gebrocht moegen werden.

25. *Deputati synodi.* — Gedeputerden sijnodi deses jaers sullen wesen GERHARDUS LIVIUS, ELLARDUS MOENIUS ⁴⁾, JOHANNES FONTANUS ende PETRUS GELLIUS.

---

¹⁾ „strax” de andere codd. hebben „terstont”. ²⁾ „[misbruïjcken]” aangevuld uit de andere codd. ³⁾ Hierop volgen nu in de andere codd. als drie afzonderlijke artikelen hetgeen boven reeds voorkomt onder art. 22, in de noot bij art. 23 sub 10 en in art. 21. ⁴⁾ „Moenius” W heeft „Mehenius”.

26. *Qui ituri ad exterarum synodos.* — Tot den Suïjthollantschen sijnnode sal dit jaer ghaen JOHANNES FONTANUS. Tot den Noorthollantschen sijnnode sal dit jaer ghaen GUILIELMUS BAUDARTIUS. Ende sullen belast zijn die respective kerken als Arnem ende Zutphen den affgesanten gebuerlijcke credentz ende commission mede te geven.

Inspectores classium deses jaers.

27. *Inspectores classium.* — In den Niemeegschen classe JOANNES MULHOVIUS, predicant tot Elst, ende JOANNES BROECKHUIJSIUS, predicant tot Soelen ¹⁾).

In den Zutphenschen classe GUILIELMUS BAUDARTIUS, predicant tot Zutphen ²⁾), ende GEORGIUS MOLLERUS, predicant tot Deutecom ³⁾).

In den Arnhemsche classe JACOBUS BRUNO, predicant tot Arnhem ⁴⁾), ende PETRUS SONNIUS, predicant tot Eda ⁵⁾).

In den Harderwïjkschen classe JOANNES RHODIUS, predicant tot Harderwïjk, ende WIJNANDUS JOANNIS, predicant tot Elburch.

28. *Proxima synodus ubi.* — De naestcomende sijnodus sal ⁶⁾ gehouden werden tot Zutphen ende sal die kercke aldaer denselven op geordonnerde tijt wtschrijven.

29. *Gratiae actae delegatis.* — Het is dem gecommitterden vant Ed. Hoff, item van der stad Arnhem, alsoeck denen wt dem Suithollantschen ende Northollantschen synode voer haere comparici ende gode hulpe gedanckt worden ⁷⁾.

30. *Correspondentia cum Transissulanicis etc.* — Die gedeputerden des sijnodi sullen die correspondentz mit den Awerisselschen onderstaen te renoveren ⁸⁾).

31. *Librarius Arnhemensis.* — Die boeckdrucker tot Arnhem te vermanen, dat hij geene onstichtelicke boecken verkoope ende sijne druckerij correct doe ⁹⁾).

¹⁾ „Soelen” de andere codd. hebben de spelling „Zuijlen”. ²⁾ „predicant tot Zutphen” ontbr. in de andere codd. ³⁾ „predicant tot Deutecom” ontbr. in de andere codd. ⁴⁾ „predicant tot Arnhem” ontbr. in T. ⁵⁾ „predicant tot Eda” ontbr. in S en T. ⁶⁾ „sal” W heeft „sal door Gods genade”. ⁷⁾ „comparici — worden” de andere codd. hebben „verschijninge ende getrouwe bijwoeninge tot den einde des sijnodi [hertelijck] bedanckt”. Het tusschen [] geplaatste komt alleen voor in W. ⁸⁾ vgl. art. 22. ⁹⁾ zie de noot bij art. 23 sub 10.

32. *Conclusio.* — Is censura morum gehalten ende na danckseggung tot Godt is die synodus in vreedem ¹⁾ gescheiden.

JOHANNES FONTANUS, synodi praeses, m. propria sst. ²⁾.